

KERAMIKA

reliéfy

Šikovné
Ruce

Jiří Dudycha
Alena Vondrušková

7 originálních technik

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Jiří Dudycha, Alena Vondrušková

Keramika III – reliéfy

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

obchod@grada.cz, www.grada.cz

tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400

jako svou 2758. publikaci

Odpovědná redaktorka Erika Mravinačová

Návrh a grafická úprava obálky a knihy Artedit s. r. o., Praha

Fotografie na obálce a v textu Petr Kříž

Návrhy a výrobky Jiří Dudycha (Atelier DUKE Bohemia)

Texty PhDr. Alena Vondrušková

Počet stran 48

První vydání, Praha 2007

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2007

ISBN 978-80-247-1638-1 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-6161-9 (elektronická verze ve formátu PDF)

© Grada Publishing, a.s. 2011

OBSAH

Reliéfy	5	Tupování	20
Materiál a nástroje	6	Plastická malba	21
Hlína	6	Prořezávání	23
Nástroje a pomůcky	7	Nalepování	26
Příprava pomůcek ze sádry	8	Otisky	28
Barvy a glazury	8	Otisky předmětů na hlínu	29
Glazování	9	Kořeny	32
Sušení a vypalování	10	Otisky hlíny na předmět	34
Příprava základní placky	11	Papírový reliéf	35
Válení	12	Razítka	37
Vymačkávání	12	Odlitky zvířecích stop	38
Řezání	13	Práce s formami	39
Reliéfní techniky	14	Výroba sádrové formy	40
Malba	15	Práce s formami	41
Malba pod glazuru	15	Motivy	43
Malba do syrové glazury	16	Sádrový reliéf	45
Malba na vypálenou glazuru	16	Kůrořez	46
Roztírání barev	17	Formování na kotoučku	47

RELIÉFY

S reliéfy se setkáváme poměrně často, jsou totiž významnou součástí minulého i současného výtvarného umění. Český název byl odvozen z italského „rilievo“ a znamená sochařskou práci, která vystupuje plasticky do prostoru. Reliéfy vytvářeli umělci a řemeslníci starých asijských kultur, ale k dokonalosti je dovedli Řekové a hlavně Římané, kteří jimi zdobili kamenné chrámy, sloupy a vítězné oblouky. Často na nich zvětčovali rozsáhlé výjevy ze slavných válečných tažení svých císařů. Ani křesťanský středověk na reliéfy nezapomněl. Vzácně se například dochovaly pěkně zdobené, někdy i prořezávané hliněné kachle, používané na stavbu kamen.

Reliéfní dlaždice jsou zase známé z klášterů a ze šlechtických sídel. Největší obliby se reliéfy dočkaly v době renesance, kdy zdobily stěny a dveře paláců, domů i kostelů, oltáře, kašny, náhrobky nebo zvony. Zhotovovali je sochaři z kamene či řezbáři ze dřeva, někdy i s polychromií, tedy malované barvami, případně zlatem. Další reliéfy se odlévaly z bronzu a jiných slitin kovů. Zvláštním druhem jsou skleněné reliéfy, zvané gemy. Ani reliéfy z hlíny nejsou jen novodobou záležitostí, jejich dávnými předchůdci byly keramické kachle a dlaždice, renesanční nástěnné obrazy a ozdoby, anebo secesní ornamenty.

Způsobů, jak vytvářet reliéf na základní hliněné desce, je mnoho. Vybrali jsme pro vás takové, které lze zhotovit bez nároků na složitá výrobní zařízení. Všechny techniky jsou snadné a zvládne je každý, kdo má trochu šikovné ruce a naučí se zacházet s hlínou a s keramickou pecí. Mnohem obtížnější bude správná volba motivů a dekoru, barev a glazur, případně kombinování jednotlivých technik. K tomu je zapotřebí nejen fantazie a výtvarný cit, ale také trochu zkušeností. Malé keramické reliéfy slouží většinou jako nástěnné obrázky, ty nejlepší se mohou stát i hezkými dárky.

MATERIÁL A NÁSTROJE

Hlína

Základním materiálem je průmyslově zpracovaná keramická hlína, s níž můžeme ihned začít pracovat. Ve specializovaných kamenných nebo internetových obchodech si vybereme druh i barvu. Bývá upravena do cihel nebo válečků a zabalená tak, aby nevysychala. Pro skladování je nutné zabalit ji do igelitu, případně pod něj ještě vsunout kus namočené látky, a uložit na chladném místě. Tak zůstane hlína dostatečně vlhká a můžeme ji uchovávat dlouho v dobrém stavu.

Velmi hezké bývají kombinace dvou různých odstínů hlíny, buď přírodních, anebo obarvených. K barvení používáme práškové pigmenty (barvítka), které se mísí s hlínou v různých poměrech podle toho, jaké intenzity chceme dosáhnout.

Z malého kousku hlíny si také připravíme šlikr (nazývaný někdy kal, břecha nebo šlígr), který je potřeba na slepování. My jej budeme navíc používat také k malování. K rozdrobené hlíně přidáme vodu a dobře rozmícháme na hladkou kaši. Výhodnější je připravit si šlikr hustší a teprve

před použitím jej dál ředit. Pokud šlikr nespotřebujeme najednou, uschováme zbytek do nádoby s víčkem.

Nástroje a pomůcky

Specializované prodejny nabízejí celou škálu profesionálních nástrojů a pomůcek. Těch, které si opravdu musíme koupit, ale není mnoho. Téměř všechny můžeme totiž nahradit z domácích zdrojů. Potřebujeme rovnou dřevěnou podložku, dostatečně velkou, aby se na ní dobře pracovalo. Občas ji navíc pokryjeme papírem nebo novinami. K přípravě hlíny budeme používat dřevěný váleček, hrnčířskou strunu s dřevěnými kolíčky pro snazší uchopení, ostrý nůž, pravítko a dřevěné laťky. Podle toho, jakou technikou budeme právě pracovat, upotřebíme keramické špachtle, skalpel, jehlu v dřevěné násadce, kovové děrovače, plechové

vykrajovací formičky, řezbářská dláčka, štětce či molitanové houbičky, kousky slídy. Tak jako v každé keramické dílně se neobejdeme bez nejrůznějších misek, kelímků a podobných větších či menších nádob, v nichž mícháme a uchováváme barvy, glazury, šlikr apod.

Příprava pomů- cek ze sádry

Pro některé techniky budeme potřebovat sádro. Práce s ní není obtížná, jen budeme dávat pozor, aby byla dobře rozmíchaná a bez hrudek. Do misky si připravíme vodu a na její hladinu pomalu sypeme sádro, jako bychom cukrovali. Teprve když se přestane potápět, důkladně ji promícháme. Na lití do formy máme asi minutu, protože sádra rychle tuhne. Ať už zhotovujeme nějaký druh formy nebo sádrová razítka, vždy musíme nechat sádro dobře uschnout. Při běžné pokojové teplotě to trvá 2–3 dny.

Při práci se sádro je dobré dbát na čistotu a zbytky vždy dobře uklidit. Pokud by se totiž sádra dostala do hlíny a s ní prošla výpalem, za čas by výrobek roztrhala.

Barvy a glazury

Při tvorbě malovaných a glazovaných reliéfů budeme používat tekuté nebo práškové glazury. Avšak ve srovnání s jinými druhy keramických výrobků to bude méně často a v menším množství. Podstatou plastických reliéfů jsou prostorové motivy nebo otisky předmětů v hlíně, často velmi jemné a detailní, které jsou samy

o sobě dostatečně dekorativní. Pokud jsou doplňovány barvami, tak většinou jen v malých detailech. Glazury použijeme nejspíše vždy jen jedné barvy a ne příliš výrazné, bez dalších efektů, aby reliéf nepotlačovaly.

Z velké škály barev a glazur lze vybírat podle toho, jakou techniku zvolíme. Existují speciální barvy pod glazuru, tedy k malbě na přežahnutý střep, barvy do syrové glazury, anebo barvy na předem vypálenou glazuru (tzv. naglazurní). Průhledné glazury použijeme k pokrytí malovaných motivů, barevné glazury k nanášení motivů štětcem či houbičkou, anebo ke glazování celé plochy reliéfů. Na rozdíl od tvorby užitkové keramiky, jako jsou například hrnky, si nemusíme dělat starosti s obsahem jedovatého olova v glazurách.

Glazování

Práškové glazury rozpouštíme podle návodu s vodou, zatímco tekuté glazury jsou připraveny k okamžitému použití. Správně rozmíchaná glazura mívá hustotu smetany, proto na hliněném střepu ulpívá v síle 1–2 mm. Nespotřebovanou glazuru uchováváme v uzavřené nádobě a před každým použitím ji promícháme.

Pro nanášení glazury existuje několik způsobů, z nichž nejčastěji použijeme namáčení a polévání, případně nanášení štětcem. V každém případě musí být hlína před glazováním čistá, na střepu nesmí být ani mastné otisky prstů, protože glazura by se nepřichytila.

Při namáčení destičku celou ponoříme, přičemž ji opatrně držíme za hrany, anebo můžeme použít keramické kleště.

K polévání použijeme naběračku nebo velkou lžici, jimiž poléváme jen jednu stranu. Destičku přitom držíme šikmo nad nádobou s glazurou.

Štětcem nanášíme glazuru tehdy, pokud nechceme pokrýt celý povrch reliéfu a zároveň nepotřebujeme mít glazuru jednolitou. Vždy po glazování je nezbytné očistit houbičkou, namočenou ve vodě, celou zadní stranu výrobku, a to i v případě ulpění pouhých několika

kapek glazury. Pokud bychom to neudělali, glazura by se při vypalování v peci připekla k podkladu.

SUŠENÍ A VYPALOVÁNÍ

Hotové reliéfy se suší pomalu na rovné, nejlépe dřevěné podložce, pokryté papírem (vhodný je například novinový papír). Okraje můžeme zatížit laťkami, anebo do rohů položit kamínky, aby se placka neprohnula. Sušení při běžné pokojové teplotě trvá podle velikosti reliéfů 2–3 dny, někdy i déle. Zvýšením teploty, anebo sušením na slunci či v průvanu se proces neurychlí, naopak hrozí nebezpečí popraskání hlíny, protože okraje schnou rychleji než střed.

Do pece musíme reliéfy položit na keramické desky tak, aby se navzájem nedotýkaly. Rohy zatížíme kousky vypálené hlíny. Spodní část placek by měla být před uložením do pece naprosto čistá.

Výpal se řídí teplotní křivkou (u každé pece může být trochu jiná) a trvá několik hodin. Záleží také na druhu hlíny, kterou jsme pro výrobu použili. Některé techniky vyžadují dvojí nebo i trojí výpal. Základem je přežah na nižší teplotu (cca 800–930 °C), při němž se střepepevní a umožní tak nanášení glazur. Následuje vypálení glazovaného výrobku při vyšší teplotě (nad 1000 °C). V případě, že nepoužijeme glazury, vypalujeme reliéfy jen jednou, na tzv. ostrý výpal (nad 1100 °C, podle parametrů hlíny, které dodá výrobce).

Před otevřením pece a jejím vyprázdněním necháme teplotu klesnout až na 100–120 °C.

PŘÍPRAVA ZÁKLADNÍ PLACKY

Základem každého reliéfu je rovný plát hlíny, oříznutý do požadovaného tvaru a rozměru. Na jeho přípravě a pečlivém zpracování velmi záleží, a to nejen z estetického hlediska. Bude-li základní placka moc silná, mohla by při vypalování popraskat, s příliš tenkou se špatně pracuje a hrozí nebezpečí pokroucení. Správná síla je 3–10 mm, přičemž silnější budeme používat pro malbu a jako základ pro vrstvení hlíny, slabší pak jako materiál pro vyřezávání a vykrajování jednotlivých motivů k nalepování. Středně silné placky jsou zase vhodné k prořezávání.

Povrch hotové placky vždy vyhladíme. Použijeme kus silné slídy nebo pravítko, kterým jemně převedeme navlhčený povrch hlíny, a to nejlépe z obou stran. Předejdeme tak prasknutí při výpalu.

Zpočátku si připravíme placky menších rozměrů, s nimiž se lépe manipuluje při zdobení, sušení i vypalování. Nemusí však mít vždy pravidelné tvary, pro některé typy reliéfů se hodí i nesouměrné, třeba s jednou nepravidelnou hranou. Pro výrobu miniatur, které mohou sloužit také jako originální šperky, můžeme zvolit i oblé tvary.

Válení

Rozválení hlíny dřevěným válečkem je nejjednodušší metoda. Hrudku hlíny podložíme novinami, rozválíme na placku potřebné síly, obrátíme na další noviny a ty, které zůstanou navrchu, odlepíme. Podle pravítka placku ořízneme špičkou nože nebo jehlou v násadce. Váleček by měl být zcela suchý, aby se na hlínu nelepil. Ještě lepšího efektu dosáhneme, pokud jej povlékneme punčochou.

Vymačkávání

Placka vzniká v dřevěném rámečku z postupně vkládaných malých kousků hlíny. Rukou je zamačkáme tak, aby plocha byla zhruba stejně silná a bez děr. Na závěr, ještě před rozebráním pomocného rámečku, ji srovnáme válečkem. Jako základ pro další práci můžeme použít buď hladší zadní stranu, anebo přední se zajímavou strukturou.

nejprve seřizneme nerovnosti na horní ploše bloku. Strunu držíme oběma rukama za dřevěné kolíčky na koncích. Pak z každé strany odebereme jednu laťku a odřízneme první placku. Stejnou výšku

Zcela stejné a rovné placky si nařezeme z bloku hlíny, vytvarovaného do potřebné velikosti. Ze dvou stran k němu narovnáme na sebe dřevěné laťky, silné asi 1 cm, a podle nich

výšku zajistí vedení struny po laťkách. Opět odebereme dvě laťky, odřízneme další placku a tímto způsobem pokračujeme až do rozřezání celého bloku.

RELIÉFNÍ TECHNIKY

Způsobů vytváření reliéfů je mnoho, často se i kombinují. Motivy na základní hliněné destičce mohou být pozitivní, tedy vypouklé, anebo naopak negativní. Plastické prostorové dekory vytváříme nanášením barev, deformováním základní placky, nalepováním z hlíny vyřezaných kusů nebo nálepů získaných z forem, vrstvením hlíny, obtisknutím motivů předem negativně vyrytých do sádry či kůry apod. Naopak dekory zapuštěné

do hlíny představují otisky různých předmětů a přírodnin nebo speciálně vyrobených razítek. Další možností je prořezávání hlíny, děrování různými nástroji atd. Reliéfy mohou být vytvářeny jednou technikou nebo kombinováním dvou i tří různých. Doplňují se barevnou malbou a glazurami.

MALBA

Malba pod glazuru

Na hliněnou destičku, prošlou prvním vypálením v peci, tzv. přežahem, můžeme malovat barvami i glazurami. Nanášíme je na stěp štětcem v různě silných vrstvách, přičemž barvy se mohou i překrývat a vrstvit na sebe. Hotový obrázek překryjeme průhlednou glazurou, očistíme zadní stranu a vypálíme na vyšší teplotu.

Malba do syrové glazury

Destičku nejprve naglazujeme, buď ponořením do glazury, anebo poléváním jen jedné strany. Necháme chvilku zavadnout a pečlivě očistíme okraje a zadní stranu. Na ještě vlhký podklad malujeme zvolený motiv. Musíme počítat s tím, že nepodařený tah štětcem nelze opravit, a proto je vhodné si dekor předem dobře rozmyslet a načrtnout na papír. Používáme barvy nebo také barevné glazury. Ty se po vypálení rozpíjejí a ztrácejí ostré kontury, ale někdy to není na závadu. Nakonec vypálíme na teplotu, určenou pro výpal podkladové glazury.

Malba na vypálenou glazuru

První kroky jsou stejné jako u předchozí techniky. Než však začneme malovat, naglazovanou destičku vypálíme. Pak teprve nanášíme naglazurní barvy (stejně, jakými se maluje porcelán). Výhodou je, že pokažený motiv lze smýt vodou a zkusit znovu.

Roztírání barev

Roztíráním naglazurních barev kouskem slídy na glazovaném a vypáleném podkladu lze dosáhnout nečekaných efektů. Tato technika, kterou zavedl do tvorby keramických relié-

fů Jiří Dudycha, je poměrně jednoduchá, ale k dosažení dobré výtvarné kvality vyžaduje dost zkušeností. Abstraktní motivy, které postupným roztíráním nanesených barev vznik-

nou, jsou definitivní a nelze je opravovat. Po vytvoření základních linií můžeme nechat barvy trochu zaschnout a motivy dotvořit pomocí prstů, houbičky nebo ostrých nástrojů.

